

ARCHEOLOGIE STŘEDOVĚKU V KRUHU RODINNÉM

PROF. PHDR. JAN KLÁPŠTĚ, CSC.

Snad každá poznávací činnost se vyrovnává se dvěma protichůdnými tendencemi. Jedna upřednostňuje detail a spoléhá na jeho co nejdůkladnější poznání. Druhá naopak míří k širokému záběru, oceňuje totiž vědomí souvislostí. Každá z tendencí má svoje pro a proti, potřebné jsou však obě, ve vzájemné souhře. Stejně dilema ovlivňuje i mezioborové vztahy. Péči o kulturní dědictví můžeme chápat jako jeden spojitý úkol, jímž se zabývá několik různorodých oborů. Přitom se lze uzavřít do vlastní oborové specializace, nebo k vlastní oborově podmíněné cestě přidat dialog s dalšími specializacemi. Pokusme se přiblížit některé stránky dnešní archeologie středověku, abychom snad alespoň malým dílem usnadnili dialog v „kruhu rodinném“.

V dnešní archeologii středověku se spojily dvě ještě nedávno samostatné specializace, totiž „archeologie slovanská“ a „archeologie středověká“, které oddělovala především jejich vlastní historie. Starší sestra se zrodila mnohem dříve a jejími klasiky se stali například Lubor Niederle (1865–1944) či Jan Eisner (1885–1967). Její rozvoj však začal teprve v padesátých letech 20. století, kdy se u nás touto specializací začala zabývat řada badatelů a kdy se rozběhlo několik dlouhodobých terénních výzkumů. Slovanská archeologie se soustřeďovala na 6. až 12. století, tedy na dobu jen sporadicky osvětlovanou písemnými prameny. Sama od sebe se proto nabízela naděje na archeologickou náhradu chybějícího psaného svědectví. Už prvé diskuse mezi archeology a historiky, které proběhly právě v padesátých letech, ale varovaly před zkreslenými představami. V různých kategoriích historických pramenů se totiž odrážejí různé stránky dějinné skutečnosti a jejich výpovědi se překrývají jen zčásti. Náhradu jednoho svědectví druhým nelze proto v plném smyslu očekávat. Na druhé straně právě vědomí závažných rozdílů mezi výpovědi písemných a archeologických pramenů podněcovalo zájem o archeologii pozdějšího středověku a posléze i časného novověku. Ještě v padesátých letech se u nás (podobně jako v řadě dalších evropských zemích) začala utvářet archeologie označovaná zprvu jako „středověká“ nebo „historická“. Žádný z těchto přívlastků nebyl vhodný, oba hledaly východisko z nouze. Mnohem podstatnější úskalí spočívalo v mechanickém oddělení dvou poznávacích kapitol, které ale v dějinné skutečnosti spojovala řada významných tendencí. I pohyb ve struktuře specializací vyžaduje svůj čas, jenž v našem případě nastal v osmdesátých letech minulého století. Bez nějakých velkých proklamací se dříve oddělované specializace slily do jednoho celku. V novém rámci se archeologický zájem člení do různých částí, které se mimo jiné snaží respektovat časovost vlastní poznávaným tématům, a volně proto překračují ještě nedávno navyklý předěl doby kolem roku 1200.

Současný systém české archeologie se nijak zásadně nevymyká ze širšího evropského kontextu. Po roce 1989 se i u nás podstatně rozvinula archeologická památková péče, pro niž se ale dodnes nepodařilo vytvořit institucionálně jednotnou strukturu pokrývající celou Českou republiku. Po dvaceti letech nezbyvá než žasnout. Samozřejmostí se i u nás

staly soukromé archeologické společnosti. O nich lze jako leckde po Evropě rozpoutat obecnou diskusi, vydáme-li se ale za tím nejpodstatnějším, za výsledky, dospějeme k jedné z věčných pravd – vše závisí na konkrétních lidech. Pokud se před rokem 1989 kvalita terénního výzkumu soustřeďovala do akademických Archeologických ústavů, dnes najdeme odlišnou a mnohem pestřejší situaci.

Od průběhu sedmdesátých let minulého století si archeologie dokázala stabilizovat svoje řemeslo, které zaručuje vcelku uspokojivý standard terénního výzkumu. O správnosti tohoto konstatování se však mnohem častěji přesvědčujeme jako pozorovatelé terénních výzkumů než jako uživatelé publikací jejich výsledků. Publikční dluhy narostly natolik, že už ani nevybízí k úvahám o možné nápravě. Nejsme v tom sami, v podobné skepsi se předhánějí archeologové z různých konců Evropy, u nás ale „tlusté knihy“ o archeologických výzkumech spočítáme velmi rychle. Je jich málo a nijak moc nepřibývají. Archeologie se z oborů zabývajících se kulturním dědictvím vyděluje specifickými prameny a metodami, které vedou od získávání pramenů k jejich interpretaci. Chceme-li ale oslovit širší veřejnost (a vyšší smysl ani archeologie nemá) a nechceme-li ji oslňovat „nevídanými objevy“, shledáme záhy, že se samotnou archeologií daleko nedojdeme. Potom snadno zapomeneme na hlasy obhájců výlučně archeologických poznávacích cest, kteří se brání „tyranií“ ostatních vědních přístupů. Před jejich odmítnutím ale nepřehlédneme, jak efektivně dokážou názorové krajnosti svým autorům obstarávat vysoký citační index. A to dnes není málo.

Dost možná podlehneme pokušení uvítat u jednoho stolu všechny relevantní svědky. K archeologické výpovědi přivzeme svědectví písemných pramenů, upoutají nás modelové přístupy historického a kulturně antropologického bádání, nevynecháme ani stavební památky a jejich historickou výpověď. Chceme-li zmínit výsledky, které se opíraly o archeologii, přitom ale volně překračovaly hranice dalších vědních specializací, můžeme začít od teorie počátků přemyslovského státu J. Slámy, přes Legendu o Ostojovi Z. Smetánky, až třeba ke koncepci archeologie měst M. Richtera. Pokud se rozhlédneme kolem sebe, v instrumentální rovině rozlišíme archeologii vesnic, měst, hradů, klášterů atd. Při snaze o podstatnější výsledky se však každá z uvedených kapitol mění v součást podstatně širšího studia středověkých vesnic, měst atd., atd.

Cesta k efektivním vztahům mezi různými obory patří k živě diskutovaným tématům, vždyť úspěch mimo jiné závisí na schopnosti elementární kritiky těch informací, které hledáme u sousedů, abychom si je přenesli do našeho hnízda. Už to tak prostě chodí, mnohem důsledněji si uvědomujeme podmíněnost našich vlastních soudů, kdežto od cizích zahrad očekáváme výsledky jisté a neměnné. Zahraniční medievistika občas obměňuje starou taktickou poučku: Jednotlivé obory by měly postupovat samostatně, svými nezávislými poznávacími cestami, ale tak, aby se posléze setkaly při společné interpretaci. Lákavá vidina se však uskutečňuje jen vzácně. Mnohem častěji krajinou poznávání putují samostatné oborové šiky, vzájemně nekoordinované v čase ani prostoru, které se na společném interpretačním poli setkávají spíše nahodile. Optimisté budou možná tvrdit, že nic není ztraceno, „katedrála našeho poznání“ tak či onak vyvstává postupně, z poznatků shromažďovaných krok za krokem. Nic proti dobré víře, s efektivním poznáváním však útěcha zrozená v 19. století nemá mnoho společného.

Dialog oborů v systému péče o kulturní dědictví neovlivňuje jen svět akademického poznávání. Předurčuje i naši schopnost komunikace s veřejností. V prvé řadě neumíme objasňovat hodnotu krajiny, v níž žijeme a o níž vzletně mluvíme jako o památce vůbec nejcennější. Chceme-li příklad, stačí se podívat do severozápadních Čech. Veškerý spor o důlní limity se opírá o hodnotu životního prostředí a o důraz na přírodní kvality. Naproti tomu kulturní podstatu naší krajiny, kterou nikdo nikdy nedokáže „rekultivovat“, neumíme srozumitelně ocenit. Možná se v tomto ohledu podobáme ochráncům přírody před nástupem ekologie. Otázka větší integrace péče o kulturní dědictví českých zemí může působit naivně a v dnešní složité situaci až nepatřičně. Chceme-li však zvýšit společenský význam našeho hlasu, nezbyvá, než uvažovat o okřídlené radě: „Budme realisté a žádejme nemožné.“

